

~~100-2~~ 100-2
73 oct 1

RECHTSGELEERD MAGAZIJN THEMIS

TIJDSCHRIFT VOOR PUBLIEK- EN PRIVAATRECHT

REDACTIE:

Prof. Mr. M. H. BREGSTEIN, Prof. Mr. R. P. CLEVERINGA
Prof. Mr. A. M. DONNER en Prof. Mr. W. P. J. POMPE

1957

BIBLIOTHEEK RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

W. E. J. TJEENK WILLINK, ZWOLLE

De Mens in het strafrecht*

door

Prof. Mr. W. P. J. POMPE

Het recht is krachtens zijn wezen nauw verbonden met de mens. Recht is immers de orde in de samenleving der mensen. Recht en samenleving zijn op elkaar betrokken. Het recht behoort bestudeerd en toegepast te worden in voortdurende aandacht voor de samenleving in haar actuele situatie. Hoe zou men zich kunnen bezig houden met de orde, als men de materie die geordend moet worden buiten beschouwing zou laten? Deze materie bestaat voor het recht in de samenleving der mensen, die met elkaar samenwerken, ieder voor zich en allen te samen strevend naar het welzijn, naar het geluk. De mens is de grondslag, het doel en het middelpunt zowel van het recht als van de samenleving.

Als dat geldt voor het recht in het algemeen, dan geldt het bij uitstek voor het strafrecht. De Duitse jurist IHERING heeft het strafrecht vergeleken met het gelaat, terwijl deze civilist het burgerlijk recht met het geraamte vergeleek. Ik geef toe, dat dit slagwoord overdreven is. Maar toch kan men het strafrecht beschouwen als de juridische spiegel die het meest gevoelig is voor de veranderingen in de cultuur, in de sociale omstandigheden, in het algemeen in de toestand waarin de mens zich bevindt. De mens is in het strafrecht betrokken op een wijze die even diep als veelzijdig is. Dit recht raakt niet alleen de mens die een misdaad begaat, maar ook zijn slachtoffers, evenals de rechter, het Openbaar Ministerie, de politie, de gevangenisadministratie, en ten slotte het gehele volk. Niet alleen de actie van de misdadiger, maar ook de reacties van de

* Dit artikel is een bewerking van mijn generale rapport, het eerste van drie, voor het Tweede Internationale Congres van Katholieke juristen, over: De eerbied voor de mens in de toepassing van het strafrecht, te Rome en Ostia in oktober 1956.

overheidspersonen, van de slachtoffers en van de samenleving betekenen, vaak zeer zware, verantwoordelijkheden van menselijke personen.

Wat men ook moge denken van de straf, de beschaafde volkeren erkennen het beginsel: geen straf zonder schuld. Schuld veronderstelt niet slechts opzet (of onachtzaamheid), maar ook toerekenbaarheid, het kardinale begrip waardoor de criminalist — vaak tot zijn verdriet — gedwongen is om zich rekenschap te geven, op min of meer gereserveerde wijze, van het innerlijk leven van de misdadiger. De misdadige mens staat in het middelpunt van het strafrecht, in zijn karakteristiek menselijke eigenschap van verantwoordelijk persoon.

De menselijke persoon openbaart er zich evenzeer in een ander karakteristiek menselijk verschijnsel, namelijk in erkende rechten. Het is een algemeen aanvaard beginsel dat niemand gestraft mag worden zonder dat hij een misdaad heeft begaan en zonder dat deze misdaad bewezen is voor een rechter. In de meeste strafwetboeken, soms zelfs in de grondwet, wordt dit beginsel tegevoerd belichaamd in twee regels, de ene voor het strafrecht in strikte zin: geen straf zonder (voorafgaande) wettelijke strafbepaling, de andere voor het strafprocesrecht: geen straf zonder een rechterlijk vonnis na een proces waarin de verdachte de gelegenheid gehad heeft zich te verdedigen.

Naast de menselijke verantwoordelijkheid tengevolge van de schending van een plicht, naast rechten van verdediging die de mens waarborgen geven tegen rechterlijke willekeur, vertoont zich tegenwoordig aan de misdadiger in het strafrecht een derde aspect. Dit nieuwe aspect brengt ons voor de geest de *personae miserales*, vermeld in het Romeinse recht uit de tijd van Keizer CONSTANTIJN (Codex III, 14). Bij de wezen, weduwen, zieken, invaliden en andere ongelukkigen, getroffen door een onverdiend lot, worden in het moderne strafrecht de misdadigers gevoegd, veroordeeld tot gevangenisstraf, naar we moeten aannemen niet onverdiend, maar verdiend.

Ik wil niet de stelling verdedigen, dat ook de misdaad een ongeluk is. Deze stelling is — gegeven de ingewikkeldheid van het verschijnsel — zeker niet voldoende genuanceerd. Ik moet alleen vaststellen, dat er nauwe banden bestaan tussen misdadigheid, in haar geheel beschouwd, en ongeluk, welke oorsprong het ook moge heb-

ben. Hij die zich heeft schuldig gemaakt aan een misdaad, onder de invloed, zo niet dwingend dan toch dringend, hetzij van een ongunstige erfelijkheid, hetzij van een ongunstig milieu, hetzij — zoals meestal het geval is — van een onontwarbaar kluwen van krachten — liever gezegd van zwakheden — van fysieke, psychologische en sociale aard, bevindt zich in een situatie die even gevaarlijk is voor hemzelf als voor de maatschappij.

In deze gevallen, die zeker geen uitzonderingen zijn, is bij de overheden en bij het publiek de verleiding groot om de misdadiger te behandelen als een miserabele in de dubbele zin van het woord. Men behandelt hem hetzij als een miserabele in ongunstige zin, als een ellendeling, door hem te verwijderen uit de maatschappij die door hem bedreigd wordt, hetzij als een ongelukkige, die verzorging nodig heeft. De vrijheidstraf, die sedert enkele eeuwen de belangrijkste straf is geworden, kan dienen voor elk dezer twee doeleinden. Bij beide loopt men het gevaar om de misdadiger meer als een object dan als een subject te behandelen, meer als een zaak dan als een persoon. Toch is ook dit aspect van de menselijke persoon in het strafrecht, het aspect van de miserabele, een werkelijkheid geworden, maatschappelijk en persoonlijk, stellig verwarrend voor de criminalist, maar desniettemin werkelijk.

In deze drie aspecten, die ik heb pogen aan te wijzen bij de misdadiger, zouden we de mens zelf kunnen herkennen, in zijn grootheid en in zijn armzaligheid. Hij is de verantwoordelijke persoon, drager van plichten en rechten, hij is evenzeer de arme zondaar, zwak en te zelfder tijd geneigd tot opstandigheid. Men moet zijn armzaligheid niet vergeten om wille van zijn grootheid, noch deze grootheid op grond van zijn armzaligheid. Toch is dit gebeurd in de ontwikkeling van het strafrecht, dat bijzonder gevoelig is voor het beeld dat men zich voorstelt van de persoon van de misdadiger.

In de nieuwe geschiedenis van het strafrecht hebben twee revoluties plaats gehad. Beide zijn nog actueel, de verwerkelijking van haar programma's is nog aan de orde van de dag. Beide zouden kunnen gepreciseerd worden door een datum, door de titel van een boek en door de naam van een persoon. Voor de eerste zijn dit het jaar 1764, de bescheiden titel *Van de Misdaden en van de Straffen*, en de naam van de Italiaanse schrijver CESARE BECCARIA; voor de andere het jaar 1876, waarin de publikatie voltooid werd van het

boek met de onbescheiden titel *De Misdadige Mens*, van een andere Italiaan, een heel andere Caesar, CESARE LOMBROSO.

Ik noem deze twee revoluties, omdat ze allebei het stempel dragen van een speciaal beeld van de misdadige mens. Misschien verwondert men zich dat er werkelijk een beeld van de mens aanwezig zou zijn in de visie op het strafrecht, die eigen is aan de beweging die BECCARIA heeft ingeluid. De positivistische Italiaanse school en haar aanhangers in andere landen hebben immers het verschil tussen hun beweging en de klassieke, waarvan BECCARIA als de profeet zou kunnen worden beschouwd, gekenmerkt met de frase: niet de misdaad, maar de misdadiger.

Deze frase lijkt een paradox, want hoe zou men kunnen spreken van de misdaad zonder te zelfder tijd de misdadiger op te roepen? Deze beide zijn correlatief. Er is geen misdaad zonder misdadiger, en evenmin een misdadiger zonder misdaad. Men zou hun correlatie zó kunnen uitdrukken: de misdadiger maakt de misdaad, want hij is de dader ervan, evenals de misdaad de misdadiger maakt, want het is door de misdaad dat hij misdadiger wordt. Deze overweging, of veeleer deze abstracte redenering, die mij daarom niet minder redelijk lijkt, ontmaskert deze positivistische frase als een misverstand van tamelijk simplistische aard. Toch zal ik erop moeten terugkomen, want in de gedachte van sommige criminalisten heeft deze frase toch nog een zekere betekenis.

Er is nog een andere reden, minder abstract, die deze frase tot een karikatuur maakt van de klassieke beweging, daarbij inbegrepen de revolutionaire beweging die haar „klassieke” uitdrukking gevonden heeft in het boek, veeleer de brochure, van BECCARIA. Deze reden is dat het strafrecht, op de klassieke beginselen gegrond, zelf ook beheerst wordt door een beeld van de mens, een abstract type, waarin men toch speciale trekken kan herkennen, die karakteristiek zijn voor die tijd.

Er zou een speciale studie nodig zijn om dit typische mensbeeld onder al zijn aspecten nader aan te tonen. Ik zal me tot twee opmerkingen beperken. Volgens dit beeld is de misdadige mens gedacht als een normale mens, in tegenstelling tot de gedachte van LOMBROSO. Deze normale mens is echter de vertegenwoordiger van een bepaald mensentype dat de negentiende eeuw beheerst heeft. Het is een complex type, dat ik misschien zou kunnen karakteriseren met de termen *citoyen* en *bourgeois*. De *citoyen*, dat is de mens,

fier op zijn vrijheid en steeds bekommerd om deze vrijheid, zich verzekerd van politieke waarborgen tegen de overheidspersonen die zijn onafhankelijkheid kunnen bedreigen. De bourgeois, dat is veeleer een economisch type, de berekenende en redenerende mens, die beheerst wordt door winstbejag.

Het type van de citoyen zou men kunnen herkennen in het adagium, waarborg voor de individuele vrijheid: geen straf zonder voorafgaande wettelijke strafbepaling, een adagium, dat een der leidende gedachten van BECCARIA was. De bourgeois laat zich bespeuren in de overheersende positie die de theorie van de zogenaamde generale preventie heeft gekregen in het begin van de negentiende eeuw. Deze theorie vindt haar oorsprong in de gedachte, dat het gedrag der mensen gedetermineerd wordt door hun persoonlijk belang, zodat zij zich getrokken zouden voelen tot het begaan van misdaden die voordelig voor hem zouden zijn, als er niet het grotere nadeel van de straf aan verbonden was. Deze overdrijving van een menselijke karaktertrek, welke men reeds vindt bij BECCARIA, zelf een econoom, vindt men onbepaald bij de Engelse utilist JEREMY BENTHAM. Men kan er het type in bespeuren van de zakenman die zijn kansen van winst en verlies berekent.

Het is dus werkelijk een beeld van de mens, dat het Franse strafrecht beheerst, zoals dat door de Code Pénal van 1791 is geredigeerd in de geest van BECCARIA, en door de tegenwoordige Code van 1810 in een geest die een mengsel bevat van BECCARIA en BENTHAM. Dit beeld is abstract, onvermijdelijk. Het is te zelfder tijd gereduceerd — in de betekenis van de moderne psychologie —, want noch het type van de citoyen noch dat van de bourgeois vertegenwoordigt in voldoende mate de normale mens in zijn wezenlijk menselijke hoedanigheid van verantwoordelijk persoon. Maar terwijl het utilisme van BENTHAM deze menselijke verantwoordelijkheid bijna elimineert, laat het programma van BECCARIA haar toch enige plaats, welke een halve eeuw later werd verruimd door de neoklassieke ideeën van PELLEGRINO ROSSI.

De verdiensten van het werk van BECCARIA betreffen de menselijke kant van het strafrecht, en worden scherp belicht als men zijn beeld van de misdadige mens vergelijkt met dat van zijn landgenoot LOMBROSO. Men heeft aan LOMBROSO de verdienste toegeschreven de misdadige mens ontdekt te hebben. Zijn vermeende ontdekking is niet een mens, zelfs niet een gereduceerd beeld van

de mens, maar een monster. Gelukkig voor het strafrecht is deze ontdekking niet door de werkelijke feiten bevestigd. Wat mij het belangrijkste lijkt, en te zelfder tijd het meest onrustbarende, in de theorie van LOMBROSO en van zijn geestverwanten, is de afgrond die in deze theorie gaapt tussen de mens en de misdadiger. Als men LOMBROSO moest geloven, dan zou de typische misdadiger, de zogenaamde geboren misdadiger, niet onze evenmens zijn.

Het beeld dat LOMBROSO ons van de misdadige mens geboden heeft, en de variaties die hijzelf en zijn geestverwanten eraan hebben gegeven, zijn gegrond op positivistische gedachten. Zij beroemen er zich op, dat wetenschappelijke onderzoekingen omtrent de feiten hen hebben geleid tot hun ontdekkingen. Maar de positivisten van die tijd verwierpen wel de filosofie, maar zijn toch boordevol van wijsgerige beginselen. Er is echter een merkwaardig feit, dat een steun geeft, zij het helemaal geen wetenschappelijke, aan deze soort theorieën. Ik bedoel het feit, dat er een treffende overeenstemming is tussen deze theorieën en de publieke opinie over de misdadiger. Ik geloof, dat bovenal deze overeenstemming aan de Lombrosiaanse theorieën haar succes en haar hardnekkig voortbestaan geven.

Een lange ervaring toont ons een neiging bij het publiek om de misdadiger, ten minste wanneer hij gebrandmerkt is door de gevangenisstraf, te beschouwen en te behandelen als een verworpene. Ik weet, dat de mensheid ons evenzeer een tegengestelde neiging toont, een neiging om de veroordeelde te helpen, zowel in zijn eigen belang als in het algemeen belang. Maar deze neiging, waarvan de oorsprong ligt in het verstand, in het geweten en in de naastenliefde, heeft niet kunnen doen verdwijnen die afkeer bij het publiek, die ik toeschrijf aan iets als een instinct tot het behouden en beschermen van een levenswijze die eigen en dierbaar is aan de gewone mens.

Ik meen een zekere correlatie te kunnen zien tussen twee verschijnselen: het zelfgenoegzaam verwerpen van de misdadiger, waarin zich een misplaatst superioriteitsgevoel uit, en een ander, schijnbaar tegengesteld verschijnsel, dat zich openbaart in de geëxalteerde verheffing van de heilige, waarin een misplaatst inferioriteitsgevoel aan de dag treedt. Ten aanzien van beide, de misdadiger en de heilige, manifesteert zich een neiging om hen te verwijderen uit de samenleving der gewone mensen, ten aanzien van de een ge-

paard met minachting, ten aanzien van de ander met verering. Er is dus een correlatie tussen een zekere criminologie en een zekere hagiografie, immers beide negeren deze waarheid, dat de mens geneigd is tot het kwaad (waarvan de misdaad overigens niet de meest ergerlijke vorm is) en te zelfder tijd geroepen tot heiligheid. Het schijnt mij nogal moeilijk om de vraag te beantwoorden wie van beide de meeste innerlijke onrust en de meeste ergernis aan de middelmatige mens geeft, de misdadiger of de heilige.

Het beeld, dat LOMBROSO van de misdadiger tekende, heeft bijzonder de aandacht getrokken, omdat het zo radicaal was en misschien ook omdat het deze nieuwe revolutie in het strafrecht op de meest karakteristieke wijze belichaamde. Om een reële beschrijving te geven van deze beweging, die werkelijk het karakter van het strafrecht in de gehele wereld veranderd heeft, moet men voor dit beeld van de misdadiger een belangrijke reserve en een belangrijke nuance aanbrenge. LOMBROSO zelf aanvaardde een onderscheid tussen de werkelijke misdadigers en de pseudo-misdadigers. Of men zich nu deze typische misdadiger voorstelde als een atavistisch verschijnsel, dus als een wreed spel van de natuur, of als het slachtoffer van een of andere geestesziekte, in elk geval hoedden de aanhangers van deze nieuwe richting er zich voor, allen die een misdaad begaan hadden als werkelijke misdadigers te beschouwen. De ware misdadiger zou niet te herkennen zijn door het begaan van een misdaad, maar door zijn individuele aanleg.

Daaruit zijn twee conclusies te trekken, de ene noodlottig voor het menselijk karakter van het strafrecht en voor het bestaan ervan zelf, de andere vol beloften voor de werkelijk menselijke ontwikkeling van dit recht. De eerste verleent een schijn van zin aan de frase „niet de misdaad, maar de misdadiger”, een frase die ik verworpen heb als on-zin. Als de werkelijke misdadiger zich inderdaad zou doen kennen door zijn individuele aard en helemaal niet door het begaan van een misdaad, zou men deze misdaad niet meer nodig hebben om hem te beschouwen en te behandelen als een misdadiger. Ofschoon de Lombrosiaanse theorie mij verouderd schijnt, komen er altijd nog denkbeelden voor de dag die overeenkomst vertonen met deze conclusie. Ik denk aan de begrippen, of liever gezegd de woorden, van pre-criminele toestand, verwant aan de fameuze gemeengevaarlijkheid, waar ik straks op moet terugkomen, en de zogenaamde predictie-tafels, alles nog steeds aan de orde van de dag.

Er is echter nog een tweede conclusie te trekken uit de Lombrosiaanse gedachtengang. Het onderscheid tussen werkelijke misdadigers en pseudo-misdadigers heeft bijgedragen tot wat SALEILLES genoemd heeft de individualisatie van de straf en tot de invoering van rapporten over de persoonlijkheid van de individuele misdadiger, eventueel reeds van de individuele verdachte. Men moet immers het individu kennen om hem overeenkomstig zijn individualiteit te kunnen behandelen. De positivistische school, die een afgrond heeft proberen te graven tussen de „fatsoenlijke” lieden en een bepaald type van misdadigers, heeft daarmee het menselijke karakter van het strafrecht in gevaar gebracht, maar te zelfder tijd de grote verdienste gehad ertoe bij te dragen de betekenis in het licht te stellen die men moet toekennen aan de individualiteit van de misdadiger. Zij is echter niet de enige geweest die zich daarop kan beroepen. Haar tegenstandster, de Franse school, heeft door op de grote betekenis van het maatschappelijk milieu te wijzen, de dubbele verdienste gehad de menselijke waardigheid voor de misdadiger weder op te eisen en te zelfder tijd de betekenis aan te tonen van de individualiteit van de misdadiger in verband met zijn individueel maatschappelijk milieu. Daarnaast hebben de Engelsen en Amerikanen, uitgaande van de praktijk, vóór de anderen deze individualisatie toegepast met het enkele doel van resocialisatie, reclassering, en de rapporten ingevoerd over de personen van de misdadiger, die een noodzakelijke voorwaarde zijn voor deze individualisatie en resocialisatie.

Men zou er zich over kunnen verwonderen, dat deze gedachte van rapporten over de individuele misdadigers niet eerder gerealiiseerd is. De neo-klassieke school, die het strafrecht beheerste vóór de komst van de moderne scholen, zou zich immers moeten interesseren voor de individuele misdadiger, want de leidende gedachte dezer school was de verantwoordelijkheid voor de misdaad, en deze verantwoordelijkheid, toerekenbaarheid, schuld, kunnen niet worden vastgesteld en evenmin gemeten zonder dat men kennis heeft genomen van de persoonlijkheid van de dader. Dat deze individualisatie in de neo-klassieke periode toch niet heeft plaats gehad, lijkt mij daaraan toe te schrijven, dat de belangstelling voor de individuele misdadiger, afgezien van kinderen, toen beperkt bleef tot de uitzonderingsgevallen van ontoerekenbaarheid op grond van krankzinnigheid. Ik geloof, dat de mentaliteit en de traditie

van de klassieke scholen haar aanhangers ertoe hebben gebracht om zich meer met het begane delict bezig te houden dan met de individualiteit van de delinquent. De klassieke beweging heeft haar vlucht gekregen in de strijd voor de individuele vrijheid die men wilde waarborgen door de wettelijkheid van de strafbaarheid en van de strafmaat. In de klassieke opvatting mocht de overheid zich niet dan onder veel reserve bezig houden met het innerlijk leven van de burgers. De klassieke strafrechtsgeleerden gaven daarom een overheersende plaats aan de abstracte mens, en juist uit eerbied voor de mens bemoeien zij zich niet met onderzoeken over de individuele misdadiger.

Elk van deze beide revoluties, zowel die waarvan BECCARIA als de profeet kan gelden als die waarvan LOMBROSO de eerste voorganger was, heeft het hedendaagse strafrecht doordrongen met gedachten, die een voortdurende invloed behouden op de geest van de criminalisten, in de praktijk zowel als in de theorie. Men kan deze invloed nagaan in de geleidelijke ontwikkeling van het strafrecht, sedert de Franse Code Pénal van 1810, tot aan het laatste West-Europese wetboek, het Zwitserse van 1942. Uitgangspunt van deze ontwikkeling was de klassieke objectiviteit, d.w.z. de klemtoon op de misdaad in haar uiterlijke verschijning. Vandaar ziet men een toenemende neiging naar de subjectiviteit, d.w.z. naar het innerlijke, zoals schuld, opzet, toerekenbaarheid, en naar de gezindheid van de persoon, enerzijds tengevolge van de neo-klassieke ideeën, waardoor de toepassing van het beginsel van de persoonlijke schuld steeds meer werd uitgebreid, anderzijds onder de invloed van de zogenaamde moderne ideeën, waardoor naast de straf een heel systeem werd ingevoerd van beveiligingsmaatregelen, welke ten doel hebben de misdadiger te behandelen overeenkomstig zijn individualiteit. De klassieke reserve ten aanzien van het innerlijke, welke in de Code van 1810 op de voorgrond staat, is geweken voor een zekere mate van overheersing van het innerlijk aspect van de misdaad en van de misdadiger. Met handhaving van de grote beginselen van de wettelijkheid der straffen en van de verantwoordelijkheid der misdadigers heeft de Zwitserse wetgever van 1942 een grote plaats ingeruimd voor de persoon van de individuele misdadiger in de toepassing van het strafrecht.

Deze ontwikkeling speelt zich voornamelijk af op het West-

Europese continent. Het Franse wetboek van 1810 is het voorbeeld geweest voor dit continent en evenzeer voor verschillende nieuwe wetboeken in andere werelddelen. Een afzonderlijke plaats neemt het Angelsaksische strafrecht in. In Engeland bezit men nog steeds geen codificatie. Het Engelse strafrecht echter heeft weliswaar zelf geen revolutie meegemaakt, maar toch belangrijk bijgedragen tot de inspiratie van de twee genoemde continentale revoluties.

Tegenover het strafrecht van deze landen staat het communistische. Het lijkt mij moeilijk om zich van dit strafrecht een juist denkbeeld te vormen. Het is immers steeds moeilijk om de werkelijke betekenis te begrijpen van een cultuur en van een recht, dat men slechts van de buitenkant kan bekijken. Dat wat voor de oningewijden het wezen zelf schijnt, zou in werkelijkheid niet meer dan een schijn of een uitwas kunnen blijken. Toch hebben wij zoveel gegevens, over de strafwetgeving en over haar toepassing, dat het me gerechtvaardigd schijnt in enige algemene trekken een poging tot een denkbeeld te geven omtrent de betekenis, welke in het communistische strafrecht aan de menselijke persoon wordt toegekend. Dit denkbeeld laat ons een heel ander beeld van de misdadige mens zien.

Noch de citoyen, vasthoudende aan zijn rechten tegenover politie en justitie, noch de bourgeois, profiterend van zijn vrijheid voor zijn persoonlijk voordeel, speelt in het communistisch strafrecht de rol die hem is toebedeeld door BECCARIA. Weliswaar spelen deze beide in dit strafrecht een rol, maar dan meer de rol van de schurk dan van de held. Deze citoyen, deze bourgeois, is juist de voor de maatschappij gevaarlijke persoon, dus de misdadiger. Het beginsel van de wettelijkheid, dat de citoyen op zo hoge prijs stelt, is in het communistisch strafrecht van zijn werkelijke betekenis beroofd.

Tussen het klassieke en het communistische beeld van de misdadiger bestaat dus een tegenstelling. De verhouding tussen dit beeld in de positivistische school en in de communistische staten is minder eenvoudig. Men heeft beweerd, dat Sovjet-Rusland zijn strafrecht heeft gemodelleerd naar het bekende ontwerp door ENRICO FERRI, geestverwant en medestrijder van LOMBROSO, in 1921 gemaakt. Weliswaar schijnt noch dit ontwerp noch het Russische strafrecht de verantwoordelijkheid van de misdadiger te erkennen. Maar er is een geweldig onderscheid, in de geest en in de gevolgen, tussen deze twee strafrechtelijke concepties. Voor de

positivistische school was de werkelijke misdadiger de miserabele, die men zou moeten behandelen volgens zijn individualiteit, voor het Russische strafrecht schijnt hij mij veeleer ofwel de vijand van het Sovjetsysteem die moet worden onschadelijk gemaakt, ofwel de ondergeschikte die aan de Sovjettucht moet worden onderworpen.

Het Sovjetstrafrecht is het produkt van een nieuwe revolutie, meer ingrijpend dan de Franse Revolutie van het eind der achttiende eeuw, want zij doordringt de hele maatschappij en de hele cultuur op een meer radicale wijze. Wie de geest van dit recht, dat zich ontwikkelt achter het IJzeren Gordijn, wil begrijpen, ziet zich voor haast onoverkomelijke moeilijkheden geplaatst. De eerste indruk is die van een bijna absolute tegenstelling tot de strafrechtelijke beginselen welke in onze landen erkend worden. Men zou dit nieuwe recht kunnen beschouwen als het meest moderne, waarmee men nog niets zou zeggen over zijn wezen en zijn waarde; men zou het ook kunnen beschouwen als een terugkeer tot het primitieve stadium. De primitieve bronnen van het strafrecht zijn immers enerzijds de wraak, gericht tegen de vijanden van de groep, anderzijds de tucht, gehandhaafd binnen de groep.

Als men de zaak echter van meer dichtbij tracht te beschouwen, zou men enige overeenkomstige trekken kunnen herkennen tussen het systeem van het Sovjetstrafrecht en dat van ons huidige strafrecht. Het beeld van de misdadiger als de vijand rijst meermalen op in het strafrecht van Europa en van Amerika. Hiervoor zou men kunnen wijzen op het verschijnsel, afkomstig uit de Verenigde Staten, om een of ander hoofd van een gangsterbende tot staatsvijand n°. 1 te verklaren. Meer onthullend nog schijnt mij de huidige houding tegenover de politieke misdadiger, een houding die sinds enige tientallen jaren een radicale verandering heeft ondergaan. In de negentiende eeuw werd deze misdadiger veeleer beschouwd als de voortijdige profeet van de vooruitgang, die men met meer égard zou behoren te behandelen dan de gewone misdadiger. Sinds de opkomst echter van de totalitaire staten, communistisch, fascistisch of nationaal-socialistisch, wordt de politieke misdadiger vooral behandeld als een vijand. Deze trek openbaarde zich niet alleen in die totalitaire staten, maar ook in de andere.

Wat betreft de figuur van de ondergeschikte die onder tucht moet worden gebracht, deze vindt men terug in een nieuwe strafwetge-

ving van verscheidene Europese staten, aan welke wetgeving men de naam geeft van sociaal-economisch strafrecht. De strafwetten die ik hierbij op het oog heb, regelen onderwerpen die voordien door de Staat waren overgelaten aan de vrije beschikking der zakenlieden. De na-oorlogse noodtoestand, tezamen met nieuwe ideeën over de verhouding tussen industrie en handel enerzijds en de Staat anderzijds, hebben de wetgever gedrongen tot ordeningen op een tot nog toe ongekende schaal, aangaande de in- en uitvoer, de deviezen, de prijzen en verwante onderwerpen.

Zo werd de figuur van de bourgeois, die men naar eigen willekeur liet handelen, vervangen door de figuur van een soort ondergeschikte, aan wie tot taak gesteld was mee te werken aan het algemeen welzijn. Deze wetgeving is niet geheel en al nieuw. Men bespeurt er de oorsprong van in de sociale wetten, op de arbeid, op de sociale verzekeringen, enz., maar na de oorlog werd dit verschijnsel, dat tot dan toe binnen tamelijk beperkte grenzen bleef, belangrijk uitgebreid en beklemtoond. Zoals verscheidene criminalisten hebben opgemerkt, is deze strafwetgeving verwant aan het tuchtrecht. De grote beginselen van „geen straf zonder wet” en „geen straf zonder schuld” worden er op het tweede plan gedrukt, ten behoeve van de samenleving.

Het huidige strafrecht van de Zuid-Slavische Republiek laat ons zien, wat men zou kunnen bereiken door een confrontatie van de twee tegengestelde systemen. Trots alle bezwaren tegen het huidige Zuid-Slavische regiem moet men erkennen, dat het strafwetboek van dit land, daterend van 1951, een zekere synthese vormt van het Sovjetstrafrecht en de beginselen van wettelijkheid en verantwoordelijkheid, aan het strafrecht van het westen eigen. Men zou zich kunnen voorstellen — in deze dagen lijkt deze voorstelling eerder een droombeeld — welke vruchtbare gelegenheden tot wetenschappelijke en menselijke ontmoetingen en resultaten, ten voordele van een werkelijk menselijk strafrecht, door de opheffing van het IJzeren Gordijn en van het wederzijdse wantrouwen zouden worden geboren.

Tot nog toe sprak ik meer van het beeld van de mens die een misdaad begaat dan van het strafrecht. De wetsartikelen en de juridische begrippen in het strafrecht geven slechts een afspiegeling, en daarbij zo niet een misvorming dan toch een vervorming van

het beeld dat de wetgever, de rechter, de jurist zich, bewust of onbewust, van deze mens vormen. Het strafrecht en zijn toepassing leiden tot ontmoetingen met de misdadiger, ontmoetingen in een abstracte sfeer van de kant van de theoreticus, in een generaliserende sfeer van de kant van de wetgever, concrete en individuele ontmoetingen, van mens tot mens, van de kant van de autoriteiten der politie en der justitie. Al deze ontmoetingen worden ten diepste beïnvloed door het beeld, hetzij abstract, hetzij concreet, dat de andere partij zich vormt van de misdadiger. Omdat echter deze ontmoetingen plaats hebben op het juridische gebied, wordt dit beeld altijd omlijst en belicht op een speciale wijze.

Laten we als voorbeeld nemen de schuld, d.w.z. de zedelijke verantwoordelijkheid voor de misdaad. Het strafrecht van het westen, misschien zelfs ook enigermate het huidige Sovjetstrafrecht, erkent deze wezenlijk menselijke idee. Maar om haar te verwerken maakt het recht gebruik van juridische begrippen en methoden. Zo vindt men deze schuld uitgedrukt door middel van de twee begrippen opzet en onachtzaamheid benevens door het begrip der toerekenbaarheid. De onachtzaamheid echter, die in het hedendaagse strafrecht een volkomen onmisbare en hoe langer hoe grotere plaats inneemt, is een begrip aan de grens van de schuld. Men vindt er nauwelijks de opstand, de vrijwillige ongehoorzaamheid, die ten grondslag ligt aan de schuld, verstaan als zedelijke verantwoordelijkheid voor de begane misdaad.

Bovendien gebruikt de jurist deze begrippen op een specifieke manier, in het bijzonder met behulp van vermoedens, vooronderstellingen. Zo bestaat de schuld in een vrijwillige overtreding van de wet. De jurist echter neemt in de regel deze schuld aan, wanneer de dader een misdaad begaan heeft waarvan hij de feitelijke omstandigheden kende, anders gezegd wanneer het opzet (of de onachtzaamheid) van de dader betrokken was op de feitelijke bestanddelen van de misdaad. Is dat het geval, dan veronderstelt de jurist de schuld, ofschoon de mogelijkheid blijft, dat de dader niet wist (en redelijkerwijze niet kon weten) dat zijn daad in strijd was met de wet.

Men moet erkennen, dat de rechtsdwaling, als ze verontschuldigbaar is, dus als ze niet kan worden toegeschreven aan onachtzaamheid van de dader, de schuld uitsluit. Toch aanvaarden noch het Engelse strafrecht, noch de Franse Code Pénal van 1810, noch de

Europese wetboeken die volgens het Franse model zijn geredigeerd, de verontschuldgbare rechtsdwaling als een strafuitsluitingsgrond. Het Zwitserse wetboek van 1942 geeft in art. 20 voor dit geval de bevoegdheid aan de rechter om de straf te verminderen of zelfs van straf af te zien, maar dit is slechts een bevoegdheid, niet — zoals men zou verwachten — een verplichting van de rechter. Langs de weg van de rechtspraak, na de tweede wereldoorlog, hebben het Hof van Verbreking in België en de Hoge Raad in Nederland als eerste in geval van deze rechtsdwaling, de strafuitsluiting aanvaard, met beroep op het beginsel: geen straf zonder schuld.

Toch wordt ook in deze beide landen, waarin na zeer langzame evolutie deze consequentie uit het grote beginsel is getrokken, het vermoeden gehandhaafd, dat de dader van het strafbare feit met de wederrechtelijkheid ervan bekend was. Dit vermoeden wijkt thans in België en Nederland, ingeval bewezen, althans aannemelijk gemaakt is, dat er een verontschuldgbare rechtsdwaling bestaat. Deze hedendaagse evolutie toont aan, dat de juridische verwerkelijking van de idee der zedelijke verantwoordelijkheid — een idee die meer dan een eeuw geleden, met de opkomst der neo-klasieke school, het strafrecht ging beheersen — nog in volle gang is en haar eindpunt in de meeste landen nog niet heeft bereikt.

Een analoog verschijnsel kan men waarnemen omtrent de toerekenbaarheid. Dit begrip wordt op verschillende manieren gedefinieerd, maar steeds met deze strekking, dat de geestelijk zieke, die op grond van zijn ziekte niet in staat is hetzij de betekenis van de door hem begane misdaad voldoende te beseffen, hetzij te handelen overeenkomstig dit besef, niet strafbaar is. De leidende gedachte van dit begrip is wederom de verantwoordelijkheid, op de grondslag van de wilsvrijheid. Deze gedachte is ook op dit gebied niet in alle Europese landen tot een gelijke hoogte verwerkelijkt. Zij is nog steeds in beweging. De Engelse rechtspraak aanvaardt nog altijd niet de strafuitsluiting wegens een onweerstaanbare drang, welke het gevolg is van een ziekelijke storing der geestvermogens. De praktische Engelsman vreest dat bij aanvaarding al te veel misdadigers zich op deze strafuitsluitingsgrond zouden beroepen.

Hoe dat ook zij, voor dit principiële begrip van de toerekenbaarheid in verband met geestesziekte gebruiken de juristen overal dezelfde methode van het vermoeden, de vooronderstelling. In alle mij bekende landen, waarbij ingesloten Sovjet-Rusland volgens het

wetboek van 1926 (§ 11), wordt de normaliteit van de misdadiger verondersteld. De krankzinnigheid, op welke manier men haar ook omschrijft, en derhalve de ontoerekenbaarheid, wordt beschouwd als een uitzonderingsgeval dat, zo niet strikt bewezen, dan toch min of meer aannemelijk moet worden gemaakt.

In dit vermoeden, dat de misdadiger normaal is, openbaart zich de klassieke opvatting. Het is duidelijk dat de zogenaamde moderne opvatting omtrent de misdadiger, welke een afgrond wilde tussen de misdadige mens en de normale, bijzonder heftige terugslag heeft met betrekking tot geesteszieke misdadigers. Men heeft het begrip zelf van de toerekenbaarheid op de grondslag van de zedelijke verantwoordelijkheid bestreden. Men heeft voorgesteld om de idee der schuld te vervangen door een begrip van heel andere orde, namelijk het befaamde begrip der gemeengevaarlijkheid.

De tegenstelling der twee begrippen, enerzijds de toerekenbaarheid in verband met de schuld en de zedelijke verantwoordelijkheid, anderzijds de gemeengevaarlijkheid, blijft aan de orde van de dag. Ik geloof zelfs, dat op het ogenblik deze tegenstelling levendiger is dan ooit. Er is een periode geweest van een schijnbare synthese, die in werkelijkheid niet meer dan een compromis was. In die periode aanvaardden beide partijen te zelfder tijd de straf wegens de toerekenbaarheid en de beveiligingsmaatregel wegens de gemeengevaarlijkheid. De tegenstanders van de idee der verantwoordelijkheid hebben zich echter nooit van harte verenigd met de straf in volle zin. Sinds enkele jaren vatten aanhangers van de idee der verantwoordelijkheid opnieuw de strijd aan tegen het begrip der gemeengevaarlijkheid en tegen de onschadelijkmaking van de gevaarlijke persoon, welke een radicale consequentie is van dit begrip.

Ik geef toe, dat de idee der verantwoordelijkheid aan de strafrechtsgeleerde een ernstig en diep probleem stelt, ik erken zelfs dat dit probleem meermalen de rechter in grote moeilijkheden brengt, maar toch ben ik overtuigd, dat de wetenschap en de rechtspraak de taak op zich nemen moeten die deze idee hun oplegt. Het is schijnbaar de makkelijkste oplossing om de eeuwenoude idee van de verantwoordelijkheid uit het strafrecht te verwijderen. Het is altijd een verleidelijke uitweg om ideeën buiten boord te gooien, waar we in theorie en in praktijk ernstige moeilijkheden mee hebben. Maar bij de keuze van deze oplossing die, naar het schijnt,

radicaal is, vergeet men vaak zowel om zich rekenschap te geven van de idee die men noodzakelijkerwijze in de plaats van de overboord gegooide moet stellen, als om zich de essentiële vraag voor te leggen of de bezwaren tegen de verworpen idee niet veeleer een verkeerde opvatting en een verkeerde toepassing betreffen, dan de idee zelf.

Wat is dan de strekking van dat begrip der gemeengevaarlijkheid dat men in de plaats, althans aan de zijde, wil stellen van de idee van schuld in de zin van zedelijke verantwoordelijkheid voor de begane misdaad? Ik geef toe, dat er mensen zijn die als gevaarlijk moeten beschouwd worden. Maar het gevaar dat men van hun kant moet vrezen is van een heel andere orde dan het gevaar dat men vreest van zaken en van dieren. Met mijn Turijnse collega GALLO (*Justitia IX*, blz. 125 v.v.) zou ik het verschil zó kunnen aanduiden, dat het gevaar, dat van de mens als zodanig dreigt, niet passief, maar actief is.

Ik versta dit woord in deze zin, dat de mens een zedelijk wezen is, dat voor zichzelf het ontwerp van zijn leven kiest en de middelen om dit ontwerp te verwerkelijken. Hij bevindt zich in zijn eigen wereld, in zekere zin kiest hij deze zelf en fatsoeneert hij haar op zijn eigen manier. Op menselijk niveau ontmoet hij andere mensen, zijn evennaasten. In deze ontmoetingen ontstaat een wederzijdse doordringing van mens tot mens. Op grond van deze menselijke verhoudingen lijkt het mij misleidend en verdacht om te spreken van gemeengevaarlijkheid, van pre-criminele toestand, van predictie-tafels met behulp waarvan men beweert de misdaden van het onderzochte individu min of meer te kunnen voorspellen. Door deze begrippen loopt men het gevaar de misdadiger als mens te denatureren. De beveiligingsmaatregelen, als passend bij de gemeengevaarlijkheid, zouden dan dreigen te worden „het sociale riool, waarvan de maatschappij gebruik maakt om zijn afval op te ruimen”, een kenschetsing die ik ontleen aan mijn Parijse collega RICHARD (*Cahiers du Droit 29*, blz. 11).

Tegenover dit schrikbeeld, dat inderdaad verwerkelijk is, zowel in de (Franse) relegatie van de recidivisten als in de (Duitse en Russische) concentratiekampen, zou men ook een niet minder schrikwekkend beeld kunnen tekenen van een bepaalde toepassing van het zogenaamde klassieke strafrecht. In naam van de zedelijke verantwoordelijkheid heeft men misdadigers veroordeeld, wier toe-

rekenbaarheid meer dan twijfelachtig was, en dan tot lange vrijheidstraffen, waarvan de tenuitvoerlegging hen zedelijk en maatschappelijk heeft bedorven, terwijl een psychiatrische behandeling hen zou hebben kunnen redden voor henzelf en voor de maatschappij.

Daar ligt een tweede gevaar, waarvan wij ons rekenschap moeten geven ten einde het te vermijden. Dit gevaar is gelegen in ons zelf als juristen. Autoriteit behoort tot het wezen van het recht, maar men moet haar niet verwarren met agressieve sentimenten. Abstracte begrippen zijn onontbeerlijk voor de bestudering en voor de toepassing van het recht. Maar men moet zich hoeden voor een onwerkelijk dogmatisme, voor wat de Duitse jurist IHERING brandmerkt als „Begriffsjurisprudenz”. Voor de bestudering van het recht raadplegen wij wetboeken, parlementaire stukken, handboeken, voor de toepassing van het recht bedienen wij ons van processen-verbaal, geschreven rapporten en andere geschriften. Al deze gedrukte en geschreven stukken zouden echter een stapel kunnen vormen als een papieren muur, als een ware paperasserie, die ons scheidt van de werkelijkheid der feiten en van de werkelijke menselijke personen, ten behoeve van wie toch het recht de orde moet scheppen en handhaven.

Wij juristen worden bedreigd door een beroepsmisvorming van juridische aard, zoals de psychiaters vatbaar zijn voor een beroepsmisvorming van psychiatrische strekking. Het is te betreuren, dat er in deze twee groepen enigen zijn die meer aandacht hebben voor de misvormingen der anderen dan voor die van henzelf. Er zijn juristen die geneigd zijn om iedere misdadiger als normaal te beschouwen en te zelfder tijd als immoreel; er zijn psychiaters die vast besloten zijn om in de misdadiger slechts de ongelukkige abnormale te zien. Tegen deze kwaal van een vernauwde psychiatrie kan slechts de goede psychiater het geneesmiddel bieden, tegen de kwaal van een bekrompen rechtsgeleerdheid kan slechts de goede rechter het geneesmiddel geven. De jurist en de psychiater zullen moeten samenwerken in een wederzijds begrijpen. Het ontbreken van zulk een samenwerking is de bron van ernstige en verderflijke fouten in de toepassing van ons strafrecht, dat beziel wordt door de idee van de zedelijke verantwoordelijkheid. De fouten echter van een gebrekkige toepassing mogen niet worden toegeschreven aan de idee zelf.

De idee der verantwoordelijkheid, welke in de gedachte van de positivisten van ongeveer tachtig jaar geleden uit het strafrecht gebannen was, begint terug te komen in de geest van hun opvolgers, die zich voorstanders verklaren van de nieuwe maatschappelijke verdediging (*défense sociale nouvelle*). Destijds verjaagd uit de rechtszalen, wordt zij thans toegelaten in de strafrechtelijke inrichtingen. De behandeling in deze inrichtingen is zich aan het concentreren op het verantwoordelijkheidsgevoel van de gevangene. Daardoor wordt de idee der verantwoordelijkheid zelf weer tot leven gebracht, want het schijnt mij ontoelaatbaar en nutteloos een beroep te doen op het gevoel van een verantwoordelijkheid, welke in werkelijkheid niet zou bestaan.

Wat deze verantwoordelijkheid voor de misdaad betreft, moet men zich er rekenschap van geven dat zij betrekkelijk is. Op grond van deze betrekkelijkheid is de misdadiger, die ontoerekenbaar verklaard wordt door de rechter, niet ontoerekenbaar onder alle opzichten. De rechter beoordeelt deze toerekenbaarheid onder het sociale opzicht, d.w.z. dat hij moet beslissen of de misdadiger bij het begaan van zijn misdaad de betekenis zou kunnen beseffen welke dit delict heeft voor de orde van de samenleving. Derhalve is een misdadiger, die door de rechter ontoerekenbaar verklaard is voor de begane misdaad, daarmee niet ontoerekenbaar verklaard onder andere opzichten. In de werkelijkheid heeft men vastgesteld, dat zelfs krankzinnigen een zekere verantwoordelijkheid tonen voor hun gedrag in het gesticht. Wat zij niet zouden kunnen begrijpen onder het opzicht van de maatschappij, welke hoe langer hoe ingewikkelder wordt, daarvan heeft men hun een zeker begrip kunnen geven onder het opzicht van hun overzichtelijke groep in het gesticht.

Door deze overwegingen wordt de betrekkelijkheid belicht van het onderscheid tussen de toerekenbaren en de ontoerekenbaren, en dientengevolge ook die tussen de straf, bestemd voor de toerekenbare, en de beveiligingsmaatregel, toegepast op de ontoerekenbare in zover hij gemeengevaarlijk is. De ontoerekenbare die getroffen wordt door een beveiligingsmaatregel behoudt toch zijn menselijke waardigheid, kan dus nooit worden behandeld als een zaak. De misdadiger die ontoerekenbaar verklaard is in het rechterlijk vonnis, blijft in zeker opzicht toerekenbaar. Het is een hachelijke taak om te beslissen over de toerekenbaarheid van de misda-

diger, in het bijzonder voor grensgevallen. De zogenaamde verminderde toerekenbaarheid vergemakkelijkt in werkelijkheid deze beslissing niet. Dit vage begrip leidt tot twee misverstanden. Het wekt de onjuiste suggestie van een afzonderlijke groep tussen de toerekenbaren en de ontoerekenbaren. Het suggereert bovendien, dat de toerekenbaren volkomen toerekenbaar zouden zijn, terwijl de dagelijkse ervaring leert, dat er graden van toerekenbaarheid zijn, verschillend voor elk geval.

Toch geloof ik niet dat deze praktische moeilijkheden zouden rechtvaardigen om van het begrip der toerekenbaarheid in de zin van zedelijke verantwoordelijkheid voor de begane misdaad afstand te doen. Laten wij ons niet verbeelden, dat het concurrerende begrip, namelijk de gemeengevaarlijkheid, makkelijker toe te passen zou zijn. Integendeel, dit begrip zou meer praktische moeilijkheden meebrengen, want de gemeengevaarlijkheid is niet wezenlijk verbonden met de begane misdaad, zoals het begrip toerekenbaarheid wèl is. Het probleem van toerekenbaarheid en gemeengevaarlijkheid vindt echter zijn oplossing niet op het niveau van deze praktische argumentatie. Het gaat om de menselijke persoon. Het is op het wezenlijk menselijke niveau dat men de beslissende argumenten moet vinden, zowel voor het centrale vraagstuk van de verantwoordelijkheid als voor de daarmee samenhangende vraagstukken zoals dat van de verhouding tussen straf en beveiligingsmaatregel.

Ten slotte moet ik nog één aspect belichten, niet minder belangrijk dan dat van de misdadige mens. Er zijn andere personen die beschouwd moeten worden in het kader van het strafrecht. Er is de beledigde persoon, zijn familie, de groep waarvan hij deel uitmaakt. Er is de politie, het Openbaar Ministerie, de rechter. Er is ook het volk in zijn geheel waar de misdadiger uit voortkomt en waar hij moet terugkeren.

Het strafrecht leidt tot de confrontatie van de misdadiger voor het tribunaal van al deze personen, deze groepen, deze autoriteiten. Zij allen oordelen over hem. Zullen zij hem allen veroordelen? Men vergeet echter, dat er ook een andere confrontatie is, stilzwijgend maar werkelijk, de confrontatie van deze allen voor het tribunaal van de misdadiger. Het woord confrontatie doet denken aan twee partijen, de ene tegenover de andere, onder het strenge

licht van het oordeel. Ik geef de voorkeur aan een andere voorstelling van dit verschijnsel, meer menselijk, van mens tot mens. Ik bedoel dat het strafrecht het toneel is van een ontmoeting tussen de misdadiger en de anderen.

De jurist is geneigd tot een soort juristerij, waarin hij deze ontmoeting van persoon tot persoon zou vermijden. Ter bestrijding van deze juridische beroepsmissvorming moeten wij ons voor ogen houden, dat de bestraffing niet afkomstig is van een soort van abstract juridische bepaling, maar van de concrete persoon die bekleed is met het wettig gezag. Evenals de misdaad, stelt de straf persoon tegenover persoon (aldus Paus PRUS XII in zijn rede over *Schuld en Straf* van december 1954 — *Cahiers du Droit* n°. 35).

Deze ontmoeting heeft plaats in een speciale omgeving. Het is niet een ontmoeting tussen gelijken, zoals die tussen vrienden. De rechter, evenals de politie en het Openbaar Ministerie, is inderdaad een concrete persoon, maar te zelfder tijd bekleed met het wettig gezag. Men doet echter niet noodzakelijk tekort aan dit aspect van gezag, noch aan het aspect van de bescherming der rechtmatige belangen van de maatschappij, daarbij ingesloten het belang van het slachtoffer, noch zelfs aan het aspect van de abstracte juridische begrippen welke er toe dienen om de grenzen van de strafbaarheid aan te geven, wanneer men in het volle licht stelt de ontmoeting van persoon tot persoon die plaats heeft op de momenten van confrontatie met de misdadiger voor de verschillende instanties van politie en justitie. Integendeel, men zuivert en versterkt deze andere aspecten wanneer men ze laat belichten door deze menselijke verhouding, die de fundamentele gelijkheid onthult van de twee die tegenover elkaar staan, waarbij de een de naaste is van de ander in zijn hoedanigheid van menselijke persoon.

Op deze momenten van confrontatie komt de betekenis voor de dag van het beeld dat men zich omtrent de mens, die een misdaad begaat, voorstelt. Dit beeld is onderworpen aan de culturele invloeden van de tijd. Volgens het natuurrecht, gegrond op de natuur van de mens, behoort men ook deze mens te eerbiedigen als een menselijke persoon, die verantwoordelijkheid draagt en die naast plichten ook rechten heeft. Het rapport omtrent de individuele delinquent, samengesteld om de op te leggen straf of beveiligingsmaatregel te individualiseren, mag nooit de trekken verliezen van dit beeld der menselijke persoon.

Ik leg de nadruk op dat idee van een mensbeeld, omdat de dagelijkse ervaring ons toont hoe belangrijk, bijna beslissend, voor het gedrag der mensen het beeld is, dat zij zich in hun ontmoetingen van elkaar vormen. Toegepast op de ontmoeting van de rechter, evenals van de andere justitiële autoriteiten, met de verdachte, betekent deze idee dat de rechter, die respect en vertrouwen toont jegens hem, als jegens een persoon die zich min of meer bewust is van zijn verantwoordelijkheid, het gevoel van verantwoordelijkheid bij hem opwekt en versterkt, terwijl hij zelfs de kiemen van zulk een gevoel zou kunnen vernietigen en hem nog ongelukkiger en nog gevaarlijker zou kunnen maken, indien hij hem zou beschouwen en behandelen als een verachtelijk en gevaarlijk wezen.

Respect is misschien het laatste woord in het recht. Het is echter niet het laatste woord voor de menselijke betrekkingen. Deze betrekkingen zijn aan de orde van de dag. In september is er in Nijmegen nog een internationaal congres aan gewijd. Dit laatste woord voor de menselijke betrekkingen is uitgesproken door onze Koningin in de openingszitting van dit congres: het is de liefde, ergernis voor de formalist, dwaasheid voor de verstandsmens. Laten wij er ons voor hoeden, dat wij juristen niet onder deze formalisten en onder deze verstandsmensen zouden moeten gerekend worden. De liefde stijgt boven het recht uit, maar zonder haar zou het recht in elkaar zakken.

Respect is begrepen in de liefde. Maar zou de straf in overeenstemming te brengen zijn met de liefde? God is liefde, en toch straft Hij. Als gelovige buig ik mij voor dit mysterie. Men zou kunnen pogen enig licht te zien in dit mysterie, maar ik laat deze taak aan de filosofen en theologen, die toch zullen moeten toegeven dat het een mysterie is. Wij juristen hebben te maken met de straf in het menselijke, niet in het goddelijke recht. De straf is het antwoord op de schuld van de verantwoordelijke mens. De straf is de vergelding van de schuld en juist daardoor de voldoening voor de schuld en de uitboeting ervan. Krachtens haar wezen heeft zij de strekking de schuldige te bevrijden van de last zijner schuld. Deze overwegingen zouden kunnen bijdragen tot het begrijpen, dat de straf, omdat zij getuigt van eerbied voor de verantwoordelijkheid van de schuldige, en omdat zij hem helpt zich te bevrijden van de last zijner schuld, als zodanig in zichzelf niet strijdig behoeft te zijn met de liefde.

Een heel andere vraag is, hoe de straffen in de geschiedenis der mensheid werden toegepast. Dit is veelal een opeenvolging van wreedheden geweest. Deze geschiedenis is veeleer onmenselijk. Laten we ons niet verbeelden dat het alleen de geschiedenis van het verleden is. In de tegenwoordige tijd, niettegenstaande ernstige en edele pogingen die stellig tot enige vooruitgang geleid hebben, gaat de geschiedenis van die wreedheden door, al zijn het ook mindere ostentatieve wreedheden.

Ik kan U hiertegen geen radicaal geneesmiddel aanbieden. Toch hecht ik er aan U een gedachte voor te leggen die een visie op het ideaal zou kunnen geven. Vergelding van schuld betekent goedmaken van het kwade waarvoor de schuldige verantwoordelijk is. In deze gedachtengang lijkt mij de ideale vergelding te vinden in het vrijwillig goedmaken van de misdaad van de kant van de schuldige zelf. Het verheugt mij in bijzondere mate, dat deze gedachtengang steun vindt bij iemand, aan wie ook veel niet-katholieken zedelijk gezag zullen toekennen, PRUS XII. In december 1954 beschouwingen leverend over *Schuld en Straf*, bekritiseerde hij het thans geldende strafrecht der verschillende staten, in zoverre dit strafrecht er zich mee tevreden stelt de wil van de schuldige te buigen voor de sterke wil van de overheid en dezen aldus weer geschikt te maken voor een behoorlijk gedrag. Het leek hem echter ernstig te betwijfelen of men door dit middel vaak een innerlijke bevrijding van de last van de schuld verkrijgt. In beginsel niet in overweging te nemen de wil van de schuldige om te voldoen aan hetgeen de geschonden gerechtigheid eist, leek hem een ernstige leemte. De trouw aan de fundamentele beginselen van het strafrecht moet er toe drijven om deze leemte aan te vullen.

Deze gedachte biedt ons naar mijn overtuiging te zelfder tijd een visie op een toekomst die nooit geheel te verwerklijken zal zijn, immers het recht zou nooit geheel buiten dwang kunnen, én een blijvende inspiratie om door te gaan met het werken voor een hervorming van het strafrecht in een geest van eerbied voor de menselijke persoon.
